

ПРАВОВА ПРИРОДА СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ

У статті розглянуто питання правової природи спеціальної конфіскації. Охарактеризовано різні підходи представників науки кримінального та кримінально-процесуального права щодо спеціальної конфіскації. Проаналізовані міжнародно-правові акти та нормативно-правові акти України щодо визначення та закріплення в них спеціальної конфіскації.

Ключові слова: *спеціальна конфіскація, кримінально-правові заходи, заходи кримінально-процесуального примусу.*

The article deals with the legal nature of special confiscation.

Various approaches of international legal acts, as well as approaches of representatives of the science of criminal and criminal procedure law on special confiscation are characterized.

Various international legal acts and normative legal acts of Ukraine concerning the definition and fixing of special confiscation in them are analyzed.

Key words: *special confiscation, criminal-legal measures, measures of criminal-procedural coercion.*

В статье рассмотрены вопросы правовой природы специальной конфискации. Охарактеризованы различные подходы представителей науки уголовного и уголовно-процессуального права о специальной конфискации. Проанализированы международно-правовые акты и нормативно-правовые акты Украины, относительно определения и закрепления в них специальной конфискации.

Ключевые слова: *специальная конфискация, уголовно-правовые меры, меры уголовно-процессуального принуждения.*

Станом на сьогодні питання правової природи заходів правового примусу досліджуються або в рамках кримінального, або кримінально-процесуального права. Досить часто такий підхід призводить до того, що такі дослідження не узгоджені між собою. Внаслідок цього в науці кримінального та кримінально-процесуального права відсутня єдина концепція розуміння заходів примусу.

У зв'язку з цим встановлення правової природи спеціальної конфіскації, її міжгалузевого характеру, розмежування конфіскації майна як виду

покарання та окремого виду кримінально-правового заходу обумовлює актуальність цього дослідження.

Проблемі спеціальної конфіскації свої праці присвятили І. М. Гальперін, В. К. Грищук, А. А. Дудоров, К. П. Задоя, С. Г. Келіна, С. О. Ковальчук, О. В. Козаченко, Ю. Б. Мельникова, А. С. Михлин, Н. А. Орловська, Ю. А. Пономаренко, М. І. Хавронюк, В. В. Шпиляревич, А. Н. Яценко та інші.

Метою статті є аналіз підходів щодо змісту та правової природи спеціальної конфіскації.

Конфіскація в загальному розумінні є примусовим безоплатним вилучення майна в дохід держави. Сам термін «конфіскація» латинського походження (*confiscatio*), в дослівному перекладі означає вилучення чогось небудь в казну.

Конфіскація застосовується як санкція за вчинення злочину або іншого правопорушення. Ця властивість конфіскації відрізняє її від інших підстав примусового вилучення майна у власника: звернення стягнення на майно особи за зобов'язаннями, реквізиції. Конфіскація може бути звернена на будь-яке майно особи або на будь-які спеціальні предмети. Ця обставина є підставою для розмежування «загальної» і «спеціальної» конфіскації. При «загальній конфіскації» законодавець спеціально не визначає, яке саме майно може бути конфісковано [1, с. 132].

А при застосуванні «спеціальної конфіскації», навпаки, коло об'єктів, на які вона може звертатися, визначене. В частині 1 статті 96-2 Кримінального Кодексу України чітко визначено, в яких саме випадках гроші, цінності та інше майно підлягають спеціальній конфіскації.

Сьогодні інститут конфіскації в міжнародному кримінальному праві регулюється універсальними і регіональними конвенціями. У них конфіскація закріплюється в якості обов'язкового елемента боротьби з різними злочинами, пов'язаними з отриманням доходу від злочинної діяльності.

Закріплюючи за державами-учасниками зобов'язання передбачити в національному кримінальному законодавстві конфіскацію, міжнародні конвенції при цьому залишають їм можливість самостійно визначати її юридичну конструкцію, виходячи з місцевих правових традицій. Але в той же час з міжнародно-правових документів з усією визначеністю випливає, що обов'язком держав-учасників є впровадження і застосування інституту спеціальної (а аж ніяк не загальної) конфіскації.

Відповідно до ст. 2 Конвенції ООН проти корупції, а також Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності «конфіскація» означає остаточне позбавлення майна за постановою суду або іншого компетентного органу. При цьому згідно з п. 1 ст. 12 Конвенції проти транснаціональної організованої злочинності держави-учасниці цієї Конвенції максимально можливо в межах їхніх внутрішніх правових систем вживають заходів щодо звернення як доходів здобутих злочинним шляхом, так і майна, обладнання або інших засобів, які використовувалися або призначалися для використання при скоєнні злочинів. У ст. 31 Конвенції ООН проти корупції містяться аналогічні норми [2].

У ст. 1 Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом закріплено, що термін «конфіскація» означає не тільки покарання, але й захід, призначений судом в результаті судочинства у кримінальній справі або кримінальних справах і що полягає в позбавленні майна; при цьому під майном розуміється майно будь-якого роду, речі, в тому числі знаряддя злочинів (будь-яке майно, використане або призначене для використання будь-яким способом, цілком або частково, для вчинення злочину). У п. 1 ст. 13 також йдеться про можливість конфіскації «доходу», під яким слід розуміти будь-яку економічну вигоду, отриману в результаті вчинення злочинів [3].

Згідно п. 3 ст. 19 Конвенції Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію кожна сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть знадобитися для того, щоб були можливості

конфіскації чи інший спосіб вилучення засобів і доходів від кримінальних правопорушень, визначених як таких в силу цієї Конвенції, або майна, вартість якого відповідає таким доходам [4].

Стаття 31 Конвенції ООН проти корупції та ст. 12 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності містять ряд гарантій ефективної боротьби з доходами від злочинів, яку б форму вони згодом не прийняли. Так, в разі, якщо доходи від злочинів перетворені (частково або повністю) в інше майно, то конфіскація застосовується щодо такого майна. Якщо ж доходи від злочинів були долучені до майна, придбаного із законних джерел, то конфіскації без шкоди для будь-яких повноважень, що стосуються заморожування або арешту, підлягає та частина майна, яка відповідає оціненій вартості доходів.

Аналогічні заходи діють і стосовно прибутку або інших вигод, отриманих від таких доходів, здобутих злочинним шляхом, від майна, в яке були перетворені одержані злочинним шляхом, або від майна, до якого були залучені подібні доходи від злочинів. При цьому уточнюється, що конфіскація здійснюється відповідно до норм внутрішнього законодавства держави-учасниці. Також конвенції включають положення, що передбачають міжнародне співробітництво у сфері конфіскації майна.

Законом України «Про внесення змін в Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації» від 18 лютого 2016 року № 1019-VIII спеціальна конфіскація була закріплена в Загальній частині КК України в існуючій редакції та виключена із санкцій норм Особливої частини КК України. Це є свідченням того, що законодавець поступово розширює кількість кримінально-правових заходів примусу [5].

Варто звернути увагу на те, що у науковців відсутній єдиний підхід щодо розуміння правової природи спеціальної конфіскації. Це пояснюється тим, що в КК України [6] не встановлено мету спеціальної конфіскації, а також її місце в системі заходів кримінально-правового примусу. У зв'язку з цим, у науці виокремлюють декілька точок зору щодо розуміння такого правового явища як спеціальна конфіскація.

Згідно першого підходу спеціальну конфіскацію спершу розглядали як вид кримінального покарання. Авторами цього підходу є К. П. Задоя та М. І. Хавронюк. Ця позиція щодо розуміння спеціальної конфіскації зумовлена прийняттям КК України 2001 року, так як норми щодо спеціальної конфіскації спершу були закріплені в санкціях Особливої частини.

На думку К. П. Задоя на нормативному рівні спеціальна конфіскація повинна бути змодельована як додаткове покарання, так як самостійно вона не може забезпечити досягнення мети покарання. Однак, в сукупності з покаранням іншого виду спеціальна конфіскація може забезпечити його реалізацію стосовно конкретно визначеного засудженого [7, с. 79]. Втім, у 2013 році законодавець змінив назву Розділу XIV Загальної частини на «Інші заходи кримінально-правового характеру», і доповнив цей розділ вперше нормами, які визначили спеціальну конфіскацію. Законом від 18 лютого 2016 року така спеціальна конфіскація з санкцій виключена, що свідчить про те, що законодавець спеціальну конфіскацію остаточно не розглядає як додатковий вид покарання.

Тому варто співвідносити зміст спеціальної конфіскації і конфіскації майна. Так, основною відмінністю між ними є те, що предметом конфіскації майна при кримінальному покаранні вилучається майно, яке належить на праві власності засудженому. При застосуванні спеціальної конфіскації також вилучають майно, яке може і не належати на праві власності засудженій особі на законних підставах (це майно, як правило, набуто злочинним шляхом).

Згідно другої позиції спеціальну конфіскацію розуміють як інший захід (кримінально-правовий захід). Авторами цієї точки зору є С. Г. Келіна, О. В. Козаченко, Ю. А. Пономаренко, В. В. Шпілярович. Вони трактують спеціальну конфіскацію як інший кримінально-правовий захід, що направлений на запобігання, попередження та припинення порушення права або припинення дій, що здатні порушити права та інтереси інших осіб.

На думку професора О. В. Козаченка, спеціальна конфіскація належить до спеціальних кримінально-правових заходів, що не належать до покарання (позбавленні ознак кари) і підлягають в обмеженні або позбавленні певних прав як наслідок учиненого злочину (кримінального проступку) або іншого об'єктивно-протиправного діяння [2, с. 143].

На думку В. В. Шпілярович спеціальна конфіскація відноситься до заходів безпеки, оскільки про неї відсутня згадка у ст. 51 КК України, в якій визначено систему покарань [8, с. 337].

Відповідно до третьої позиції спеціальну конфіскацію розглядають як кримінально-процесуальний захід. Цю позицію підтримують І. М. Гальперін, В. К. Грищук, Ю. Б. Мельникова, А. С. Михлин. На думку цих вчених підстави для застосування спеціальної конфіскації не закріплені в Особливій частині КК України, а передбачені нормами Кримінального процесуального кодексу України, а отже, вона є заходами кримінально-процесуальним.

Обстоюючи цю позицію, науковці вказують, що незважаючи на те, що предмети, які підлягають конфіскації перераховані в КК України, їх порядок вилучення регламентується КПК України, а відтак визнання спеціальної конфіскації кримінально-правовим інститутом необґрунтовано.

Також в теорії існує правова позиція, згідно якої спеціальну конфіскацію розуміють з підходів подвійної правової природи – кримінальної та кримінально-процесуальної. (А. Н. Яценко, С. О. Ковальчук). На думку А. М. Яценка кримінально-процесуальне законодавство характеризується наявністю спеціальної конфіскації, яка є інструментом розпорядження речовими доказами [9, с. 201].

Також існує підхід, згідно якого аргументується повне виключення конфіскації майна з системи покарань та залишення норм щодо спеціальної конфіскації лише в Загальній частині КК України (А. А. Дудоров, Н. А. Орловська). Так, спеціальна конфіскація за своєю природою – це захід кримінально-правового характеру, яка відрізняється від покарання, і покарання у вигляді конфіскації майна є зайвим додатковим покаранням [10, с. 138]. До речі, деякі країни відмовились від конфіскації майна як виду покарання, залишили лише спеціальну конфіскацію.

На наш погляд, не можна погодитися із фактичним дублюванням положень КК України щодо спеціальної конфіскації у КПК України (у КПК спеціальна конфіскація розповсюджується на більше коло предметів). Вбачається, що остання є кримінально-правовим заходом, адже вона спрямована не стільки на вирішення питання щодо речових доказів, скільки на запобігання вчиненню інших кримінальних правопорушень.

Отже, існує декілька неоднозначних підходів до визначення і розуміння спеціальної конфіскації. Спершу науковці розглядали спеціальну конфіскацію як вид кримінального покарання. Сьогодні учені вважають, що спеціальна конфіскація – це інший захід, однак або кримінально-правовий, або кримінально-процесуальний захід, або такий, що має подвійну правову природу. Крім того, існує думка про виключення конфіскації майна з системи покарань, з якою можна погодитися, і яка потребує свого подальшого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Задоя К. П. Нормативне (законодавче) вирішення питання про юридичну природу спеціальної конфіскації майна *de lege ferenda*. *Вісник Вищої ради юстиції*. № 2 (10), 2012. С. 76–86.
2. Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи в Україні: підручник. Миколаїв: Іліон, 2015. 143 с.
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. *Відомості Верховної Ради України*, 2007. № 49.

4. Корнієнко Є. В. Спеціальна конфіскація за кримінальним законодавством України. *Наше право*. 2015. № 1. 68–74 с.
5. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*, 2001. № 25–26. 131 ст.
6. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173). *Відомості Верховної Ради України*, 2007. № 47–48.
7. Лащук Є. В. Проблема спеціальної конфіскації в аспекті кримінально-правової політики України. *Наука і правоохорона*. 2016. № 2. С. 128–137.
8. Нерсисян А. С. Спеціальна конфіскація активів і захист майнових прав громадян та юридичних осіб. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. 347–354 с.
9. Орловська Н. А. Актуальні проблеми кримінально-правового регулювання спеціальної конфіскації в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 2. 135–144 с.
10. Про внесення змін в Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації: Закон України від 18.02.2016 року. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 11. 127 с.
11. Шпіляревич (Попкова) В. В. Деякі питання дослідження системи кримінально-правових заходів безпеки. *Університетські наукові записки*. 2012. № 3. – 334–342 с.
12. Ященко А. М. Застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: теоретичний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія. – Юриспруденція. 2014. Вип. 7. 199–202 с.